

Hyvä tieteellinen käytäntö (HTK)

– käsitteellisiä täsmennyksiä

Matti Muukkonen

Yhtenä korkeatasoisen tieteellisen tutkimuksen tunnusmerkkinä on tutkimuseettisten kysymysten asianmukainen huomioiminen. Yliopistolaki edellyttää yliopistoja järjestämään toimintansa siten, että muun muassa tutkimuksessa varmistetaan hyvän tieteellisen käytännön (HTK) noudattaminen. Suomalaisessa tiedeyhteisössä tutkimuseettiikkaa on määriteltä tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) antamalla ohjeella, johon tiedeyhteisö on laajasti myös yliopistojen ulkopuolella sitoutunut.

Johdanto

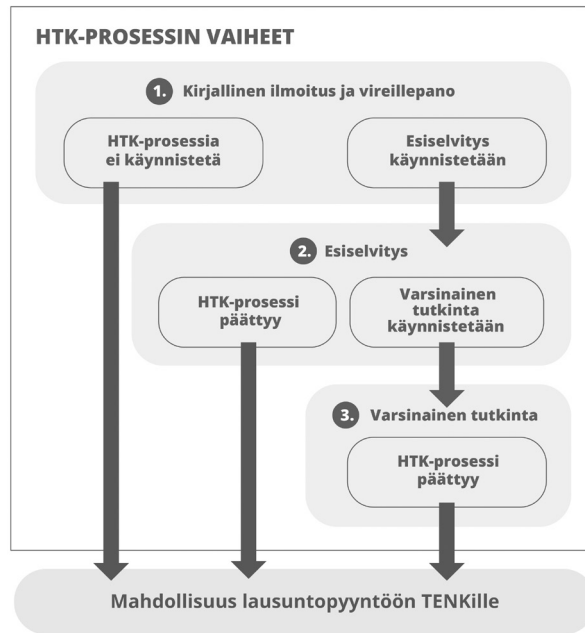
Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK) päivitti kansallisen tutkimuseettiikkaa koskevan ohjeensa maaliskuussa 2023. ”Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa” (TENK, 2023) korvasi aiemman samannimisen vuodelta 2012 peräisin olleen ohjeen. Ohjeen tarkoituksena on edistää hyvää tieteellistä käytäntöä (HTK) sekä ennalta ehkäistä sen loukkauksia. HTK-ohje sisältää myös kuvauksen prosessista (menettelystä), jolla epäilyt tiedevilpistä selvitetään. Ohjeen antaminen liittyy TENK:n sille tutkimuseettisestä neuvottelukunnasta annetun asetuksen (Asetus tutkimuseettisestä neuvottelukunnasta 1347/1991, jatkossa TENK-asetus) 2 §:n 2 ja 5 kohdissa tarkoitettujen tehtävien hoitamiseen. Näistä edellisen mukaan neuvottelukunnan tehtävänä on muun ohella ”toimia asiantuntijaelimenä tutkimuseettisiä ongelmia selvittäessä”. Jälkimmäisen mukaan taas TENK:n tehtävänä on ”harjoittaa tutkimuseettisiin kysymyksiin liittyvää tiedotustoimintaa”.

Ohje sisältää viisi päälukua, joissa ensimmäisessä kerrataan HTK-ohjeen taustaa ja tarkoitusta sekä muuta tutkimuseettistä ohjausta Suomessa. Edelleen ohjeen toisessa luvussa kerrotaan sen soveltamisesta sekä siitä, kuinka tiedeyhteisö voi

siihen sitoutua. Johdattelevien lukujen jälkeen ohjeen eräänlaisen ytimen sen sijaan muodostavat luvut 3–5, joista ensimmäinen käsittelee hyvää tieteellistä käytäntöä itsessään, keskimäinen sen vastaista toimintaa sekä viimeinen hyvän tieteellisen käytännön loukkausepäilyjen käsittelyä eli HTK-prosessia. Ohjeessa HTK-prosessi on esitetty seuraavasti kuviossa 1 (s. 15).

Tätä kirjoitettaessa uuteen HTK-ohjeeseen ei ole vielä ehtinyt sitoutua kuin osa niistä organisaatioista, jotka olivat sitoutuneet vuoden 2012 ohjeeseen. Oletettavasti kuitenkin kattavuus tulee olemaan koko suomalaisen tiede- ja tutkimuskentän läpäisevä: uuteen ohjeeseen tulleet sitoutumaan ainakin kaikki yliopistot ja ammattikorkeakoulut sekä joukko tutkimuslaitoksia ja muita tutkimusorganisaatioita.

Osa HTK-ohjeeseen sitoutuneista organisaatioista on tunnistettavissa viranomaisiksi. Viranomaisasemaan tyypillisesti liittyy se, että organisaatiossa tulee sovellettavaksi joukko *hallinnon yleislakeja*. Näillä ”tarkoitetaan sellaisia julkisen hallinnon toimintaa yleisesti säänteleviä lakeja, joita sovelletaan hallintoasian käsittelyyn ja muuhun viranomaistoimintaan aina, jollei erikseen ole toisin säädetty” (Oikeusministeriö, 2022). Tällaisiksi voidaan tunnistaa ainakin laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa (808/2019), kielilaki (423/2003), saamen kielilaki (1086/2003),

Kuvio 1. HTK-prosessin vaiheet HTK-ohjeen 2023 mukaan (TENK, 2023, s. 20).

viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettu laki (621/1999, jatkossa julkisuuslaki), tietosuojalaki (1050/2018) sekä sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa annettu laki (13/2003). Listaa ei voida pitää tyhjéntävänä, vaan vastaavat ominaisuudet on tunnistettavissa myös julkisen hallinnon tiedonhallinnasta annetusta laista (906/2019, jatkossa tiedonhallintalaki), digitaalisten palvelujen tarjoamisesta annetusta laista (306/2019) sekä vaikkapa säädettyjen määräaikain laskemisesta annetusta laista (150/1930). Myös Euroopan unionin yleinen tietosuojasetus (Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus 2016/679) voidaan sen sääntelytaustasta huolimatta katsoa osaksi hallinnon yleislakeja. Keskeisimpänä hallinnon yleislakina on pidettävä hallintolakia (434/2003), jossa säädetään niin hyvän hallinnon perusteista kuin hallintoasiassa noudatettavasta menettelystä.

Tyypillisesti hallinnon yleislait tulevat sovellettavaksi myös muissa kuin viranomaisissa, kun nämä hoitavat julkisia (hallinto)tehtäviä (esim. hallintolaki 434/2003, 2.3 §). Julkisuuslain (621/1999, 4.2 §) osalta toki edellytyksenä on myös julkisen vallan käyttö eli päättäminen

jonkun *edusta, oikeudesta* tai *velvollisuudesta*. Suomen perustuslain (731/1999) 2 §:n 2 momentti edellyttää ”[k]aikessa julkisessa toiminnassa noudatettavan tarkoin lakia”, joten viranomaisten on siinä vireille tulevia asioita käsitellessään huomioitava velvoittava lainsäädäntö.

HTK-ohjeessa on vältetty ottamasta kantaa siihen, millainen HTK-prosessin suhde on hallinnon yleislainsäädäntöön. Ohjeen mukaan tosin ”[p]rosessissa noudatetaan hallintolain mukaisia hyvän hallinnon periaatteita ja esteellisyyssäännöksiä” (TENK, 2023, s. 19). Sen sijaan julkisuuslain osalta ohjeessa huomautetaan, kuinka ”[j]ulkisuuslain piiriin kuuluvat organisaatiot ottavat kuitenkin käsittelyssä huomioon julkisuuslain säännökset” (TENK, 2023, s. 19). Edelleen ohjeessa kerrotaan TENK:n itsessään olevan kyseisen lain soveltamisalan piirissä (TENK, 2023, s. 21).

Vaikka HTK-ohje sisältää kuvauksen HTK-prosessista, ei ole aivan selvää, miten asiaa tulisi käsitellä tutkimusorganisaatioissa tai neuvottelukunnassa. Tällä en tarkoita epäselvyyttä itse prosessista, vaan sitä, mitä lainsäädäntöä prosessin eri vaiheissa tulisi soveltaa. Erityinen kysymys

liittyy juuri yleishallinto-oikeudellisen sääntelyn soveltamiseen silloin, kun kyse on yhtäältä loukkausepäilyjen käsittelystä sekä toisaalta lausuntojen antamisesta asiaan liittyen. Tämä epävarmuuden korjaamiseksi on tarpeen tarkastella kysymystä siitä, mitä sääntelyä HTK-prosessin eri vaiheissa tulee soveltaa. Tässä artikkelissa keskityn käsittelemään uutta HTK-ohjetta, siihen liittyvää käsitteistöä, ohjeeseen sitoutumista sekä TENK:n oikeudellista asemaa. Menetelmällisesti tarkastelu on lainopillinen eli systematisoin ja tulkitsemisen voimassa olevaa sääntelyä. Artikkelin päättyy kuvaukseen HTK-prosessista. Lopuksi avaan tutkimuksen tarvetta HTK:n menettelyllisen puolen tarkasteluun erityisesti yliopistoissa.

Keskeistä käsitteistöä

Tässä luvussa esittelen ja avaan HTK-ohjeeseen liittyvää keskeistä käsitteistöä. Tarkennan, mitä hyvä tieteellinen käytäntö on suomalaisessa tiedeyhteisössä, mitä sen loukkaukset ovat ja miten tutkimusorganisaatiot sitoutuvat HTK-ohjeeseen. Lisäksi tarkastelen TENK:aa voimassa olevan oikeuden näkökulmasta.

Hyvä tieteellinen käytäntö

HTK-ohjeen ja sitä kautta myös HTK-prosessin keskiössä on ”hyvä tieteellinen käytäntö”. Yliopistolain (558/2009) 2 §:n 2 momentin mukaan:

Yliopistojen tulee järjestää toimintansa siten, että tutkimuksessa, taiteellisessa toiminnassa, koulutuksessa ja opetuksessa varmistetaan korkea kansainvälinen taso eettisiä periaatteita ja hyvää tieteellistä käytäntöä noudattaen.

Yliopistolaki velvoittaa yliopistot siten jo lakisäänteisesti noudattamaan hyvää tieteellistä käytäntöä. Laissa tai sen esitöissä ei kuitenkaan tarkemmin määritellä, mitä tällä säännöksessä mainitulla hyvällä tieteellisellä käytännöllä tarkoitetaan. Yliopistolain säätämiseen johtaneen hallituksen esityksen (HE 7/2009 vp, 53/1) mukaan säännöksen tarkoituksena on ollut korostaa hyvien tutkimuseettisten periaatteiden ja hyvän tieteellisen käytännön huomioon ottamista yliopistojen toi-

minnassa. Koska erityisesti juuri hyvää tieteellistä käytäntöä on pidettävä luotettavan ja vakavasti otettavan tutkimuksen tunnusmerkkinä, esitöissä (HE 7/2009 vp) on ilmaistu hyvän tieteellisen käytännön loukkausten voivan johtaa [tutkimuksen] laadun heikentymiseen.

Oikeuskirjallisuudessa Olli Mäenpää (2009, s. 45, 82) on kirjoittanut hyvän tieteellisen käytännön olevan eräänlaisia *eettisiä sääntöjä* tai *tieteen sisäistä ohjausta*. Markku Helinin (2015, s. 788) mukaan kyse on tiedeyhteisön itsesääntelystä. Sisällöllisesti sen osalta, mitä hyvällä tieteellisellä käytännöllä tarkoitetaan, viitataan tyypillisesti nimenomaan juuri TENK:n laatimiin ohjeisiin (esim. Mäenpää, 2009, s. 16; Helin, 2015, s. 788). Vuoden 2023 HTK-ohjeen mukaan ”[h]yvä tieteellinen käytäntö koostuu menettelytavoista, joilla huolehditaan hyvän tieteellisen käytännön toteutumisesta tieteellisen toiminnan koko elinkaaren ajan” (TENK, 2023, s. 11). Käytännössä kysymys on yleisesti hyväksytyistä tieteen tekemisen pelisäännöistä, joilla tähdätään eettisesti kestävään tutkimustoimintaan (Sipilä & Koivula, 2014, s. 81), pyritään edistämään avoimen tieteen tutkimuseettisten kysymysten asianmukaista käsittelyä sekä otetaan huomioon kestävä kehityksen periaatteet ja aineettomat oikeudet (Kuoppamäki, 2019, s. 807). Liisa Nieminen (2022, s. 1383) onkin rinnastanut hyvän tieteellisen käytännön sellaisiin ammattialojen itselleen laatimiin eettisiin ohjeisiin, kuten Journalistin ohjeet, Lääkäriin eettiset ohjeet sekä Hyvä asianajotapa.

Voidaan ajatella, että HTK-ohjeen luku 3 vastaa kysymykseen siitä, mitä hyvällä tieteellisellä käytännöllä suomalaisessa tiedeyhteisössä tarkoitetaan. Siinä hyvän tieteellisen käytännön peruseriaatteiksi tunnustetaan luotettavuus, rehellisyys, arvostus ja vastuunkanto. Näistä ensimmäisellä tarkoitetaan sitä, kuinka ”tieteellisen toiminnan laatu suunnittelussa, menetelmissä, analyyseissä ja voimavarojen käytössä” tulee varmistaa tieteellisen toiminnan laatu. Rehellisyydellä taas viitataan siihen, kuinka tieteellistä toimintaa suunnitellaan, toteutetaan, arvioidaan ja raportoidaan sekä kuinka siitä viestitään avoimesti, oikeudenmukaisesti, puolueettomasti ja yksityiskohtia salaamatta. Arvostus

sen sijaan nousee toimintamallista, jossa arvostetaan kollegoita, tieteellisen toiminnan osapuolia, yhteiskuntaa, ekosysteemejä, ympäristöä ja kulttuuriperintöä. Vastuunkanto sen sijaan on vastuuta koko tieteellisen toiminnan ”elinkaaresta, joka alkaa ideasta ja ulottuu hallinnointiin, koulutukseen, ohjaukseen, toteutukseen, julkaisemiseen ja vaikutuksiin”. (TENK, 2023, s. 12.)

Hyvän tieteellisen käytännön loukkaukset

1980-luku oli tieteen eettisen kriisin aikaa. Kuten Paavo Löppönen ja Eero Vuorio (2013, s. 3) tuovat esiin, ilmeni maailmalla tuolloin lukuisia väärinkäytöksiä, jotka johtivat tarpeeseen käynnistää työ tutkimuseettien kehittämiseksi. Tässä työssä myös Suomi oli etujoukoissa, kun ensin Suomen Akatemiassa mutta myöhemmin opetusministeriön tukemana laajemmin tiedeyhteisössä ryhdyttiin valmistelemaan toimia tutkimuseettisten kysymysten menettelytapojen kehittämiseksi (Löppönen & Vuorio, 2023, s. 3–5; Helin, 2015, s. 787–788). Työskentelyn tuloksena syntyi TENK, jota koskeva asetus annettiin vuonna 1991. Vuonna 1994 annettiin ensimmäiset tutkimuseettiset ohjeet (esim. Löppönen & Vuorio, 2013, s. 6; Helin, 2015, s. 788), joita myöhemmin on päivitetty HTK-ohjeella vuosina 1998, 2002, 2012 (Helin, 2015, s. 788; Nieminen, 2022, s. 1387–1388) ja nyt vuonna 2023.

Sen ohella, että HTK-ohje sisältää jonkinlaisen käsityksen siitä, mitä hyvä tieteellinen käytäntö on, ilmaistaan siinä myös se, millaista toimintaa pidetään hyvän tieteellisen käytännön vastaisena eli HTK-loukkauksena. Uuden ohjeen mukaan HTK-loukkauksia ovat seuraavat: Tahallinen vakava hyvän tieteellisen käytännön vastainen toiminta. Huolimattomuuteen tai välinpitämättömyyteen perustuva toiminta, jossa on vakavasti laiminlyöty hyvää tieteellistä käytäntöä, vaikka sitä olisi ollut mahdollisuus noudattaa. Tietämättömydestä syntynyt vakava hyvän tieteellisen käytännön laiminlyönti, joka johtuu asioiden selvittämättömydestä, vaikka niiden selvittämiseen olisi ollut mahdollisuus. (TENK, 2023, s. 15.)

HTK-loukkaus voi ilmetä kahdessa muodossa. Tällaisia ovat *vilppi tieteellisessä toiminnassa* sekä *piittaamattomuus hyvästä tieteellisestä käytän-*

nöstä. Kuten HTK-ohjeessa todetaan, voivat ne ilmetä millä tahansa tieteellisen toiminnan osalla ja missä tahansa tieteellisen toiminnan vaiheessa. Vilpin ilmenemismuotoja ovat *sepittäminen, vääristely ja plagiointi*. (TENK, 2023, s. 16). Piittaamattomuutta sen sijaan voi olla esimerkiksi tieteelliseen työhön liittyvien lupien tai päätösten pyytämättä jättäminen, saatujen päätösten noudattamatta jättäminen, tulosten ja aineistojen puutteellinen dokumentointi sekä vaikkapa tekijyyden loukkaaminen tai omien ansioiden paisuttelu (TENK, 2023, s. 17–18).

Sitoutuminen HTK-ohjeeseen

HTK-loukkauksen voi todeta tutkimusorganisaation johtaja (ylin johto). Samalla tämän tulee todeta, kuka tai ketkä mahdolliseen loukkaukseen ovat ”syyllisiä” (TENK, 2023, s. 31). Jotta jonkun voidaan katsoa ”syyllistyneen” HTK-loukkaukseen, on kuitenkin tiettyjen ehtojen täytyttävä. Ensinnäkin tutkimusorganisaation on tullut sitoutua HTK-ohjeeseen. Toisekseen HTK-prosessi on tullut suorittaa siten kuin se on HTK-ohjeessa kuvattu.

Vaikka yliopistojen osalta velvollisuus noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä syntyykin jo lain perusteella, eivät nekään automaattisesti tule HTK-ohjeen piiriin. Tämä johtuu mekanismista, jolla tutkimuseettinen toiminta on organisoitu: kukin tutkimusorganisaatio sitoutuu omasta puolestaan TENK:n laatimaan ja julkaisemaan ohjeeseen erillisellä asiakirjalla (Helin, 2015, s. 788; TENK, 2023, s. 8–9). Helinin (2015, s. 788) mukaan kyse on ikään kuin tiedeyhteisön sisäisestä toiminnasta, jossa teknisesti opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) asettamaa TENK:aa hyödynnetään tutkimuksen eettistä laatua edistävänä ja valvovana, eräänlaisena ”työkaluna”.

Tutkimusorganisaatiot sitoutuvat HTK-ohjeeseen siis yksipuolisella ilmoituksella. Tutkimusorganisaatio ei siten tee TENK:n tai Suomen valtion taikka muiden tutkimusorganisaatioiden kanssa keskinäistä sopimusta, vaan se sitoutuu noudattamaan ja edistämään hyvää tieteellistä käytäntöä sekä käsittelemään HTK-loukkauseräilyt ohjeessa esitetyn HTK-prosessin mukaisesti (TENK, 2023, s. 9). Sitoumus annetaan

TENK:n verkkosivuilta löytyvällä sitoumuslomakkeella, jonka ohjeeseen sitoutuvan tutkimusorganisaation ylin johto allekirjoittaa.

Kuten todettua, on vuoden 2023 HTK-ohjeen ”ratifointikierrös” tätä kirjoittaessa merkittävästi vielä kesken. Ohjeen mukaan siihen voi kuitenkin sitoutua koko suomalainen tiede- ja tutkimusyhteisö, jolla viitataan ”tiedettä ja tutkimusta sekä tutkimus-, kehittämis- ja innovaatiohankkeita toteuttavat tahot, kuten yliopistot, ammattikorkeakoulut, tutkimuslaitokset, ajatuspajat ja yritykset sekä museot, arkistot, kirjastot, tiedekeskukset ja vastaavat” (TENK, 2023, s. 8). Myös tiedettä ja tutkimusta edistävät ja tukevat tahot, kuten tieteelliset seurakuntat, rahoittajat ja kustantajat, kuuluvat tähän yhteisöön. (TENK, 2023, s. 8.) Listaus osoittaa, että tutkimusorganisaatioiden joukko tulee olemaan jälleen moninainen. Vuoden 2012 ohjeeseen nimittäin oli sitoutunut muun muassa yhdistyksiä, kuntayhtymiä ja valtion viranomaisia. Uuteen ohjeeseen on jo huhtikuussa 2023 sitoutunut muun muassa muutama osakeyhtiö.

Vaikka HTK-ohjeessa esitetään tutkimusorganisaation johdon tekemän sitoumuksen aiheuttavan sen, että sitoutumisen myötä myös jokaisella organisaatiossa työskentelevällä sekä siihen tavalla tai toisella affilioituneella henkilöllä, esimerkiksi apurahatutkijalla tai dosentilla, olisi velvollisuus noudattaa ohjetta (TENK, 2023, s. 9), ei näin kuitenkaan automaattisesti ole. Nähdäkseni nimittäin velvollisuuden syntyminen edellyttää sitä, että sitoutuvan tutkimusorganisaation tulee erikseen vielä omin toimin varmistaa velvollisuus, esimerkiksi työsopimuksen, työnjohdollisen määräyksen, dosentuurin ”lupaehojen” tai apuraha- ja emeritussopimusten kautta. Mikäli tutkimusorganisaatiossa toimii virkamiehiä tai viranhaltijoita, voidaan velvoittavuus toteuttaa virkakäskyllä.

TENK oikeudellisesti

Edellä on lukuisia kertoja viitattu HTK-ohjeeseen ja sen antaneeseen tahoon eli TENK:iin. Artikkelissaan ”Oikeustiede ja tutkimusetiikka” Helin (2015, s. 788) haastoi tiedeyhteisöä tarkastelemaan TENK:a hallinto-oikeudellisesti.

Yhdyn tarpeeseen, sillä kysymys lopulta sivuutettiin OKM:n tuoreessa selvityksessä, joka kuvaa ja käsittelee Tieteellisten seurain valtuuskunnan, TENK:n ja tiedonjulkistamisen neuvottelukunnan juridista asemaa ja kehitystoimintaa (ks. Arajärvi ym. 2023).

Tutkimuseettinen neuvottelukunta perustuu suoraan perustuslain 119 §:n 2 momentin nojalla annettuun asetustasoiseen sääntelyyn (ks. HE 1/1998 vp, s. 174/II). TENK-asetuksen (1347/1991) 1 §:n mukaan ”[t]ieteelliseen tutkimukseen liittyvien eettisten kysymysten käsittelyä ja tutkimusetiikan edistämistä varten on opetusministeriön yhteydessä tutkimuseettinen neuvottelukunta”. Neuvottelukunnan kokoonpanosta ja asettamisesta on säädetty asetuksen 3 §:ssä. Edellä mainitun TENK-asetuksen 2 §:n 2 ja 5 kohtien asiantuntijaelimenä toimimis- ja tiedottamistehtävien ohella neuvottelukunnan tehtäviin kuuluu myös: 1) esitysten tekeminen ja lausuntojen antaminen viranomaisille tutkimuseettisistä lainsäädäntökysymyksistä ja muista kysymyksistä, 2) tutkimusetiikan edistäminen aloitteilla sekä suomalaisen tutkimuseettisen keskustelun kehittäminen ja 3) alan kansainvälisen kehityksen seuraaminen sekä kansainväliseen yhteistyöhön aktiivisesti osallistuminen. (TENK 1347/1991.)

Tehtävät ovat luonteeltaan suhteellisen yleisiä, eivätkä ne todennäköisesti tulisi kirjoitetuksi näihin muotoihin, mikäli asetusta tai mahdollisesti laki annettaisiin tänä päivänä. Laadullisesti asetusta voidaan myös kritisoida sen suhteen, että jossain määrin epäselväksi jää, onko TENK:lla lopulta toimivaltaa oikeastaan yhtään mihinkään. Tällaista kritiikkiä voidaan esittää siitä näkökulmasta, että hallinto-oikeudessa on vuosikymmeniä noudatettu ajattelua, jonka mukaan tehtävät itsessään eivät synnytä toimivaltaa (Mäenpää, 2018, II.6.4.2) vaan jälkimmäisestä tulee säätää tai määrätä erikseen (Muukkonen, 2021, s. 240). Toisaalta esimerkiksi perustuslakivaliokunnan lausuntokäytännössä (PeVL) ohjeiden antamisesta säätämiseen on suhtauduttu jopa kielteisesti: valiokunnan näkemyksen mukaan oikeus antaa ohjeita on viranomaisella ilman valtuutustakin (PeVL 6/2003 vp, 4/I; PeVL 2/2004 vp, 3/II; PeVL 4/2004 vp, 15/I; PeVL 17/2004 vp, 4/I; PeVL 20/2004 vp, 4/I; PeVL 30/2005 vp, 6/II).

Helinin toivomasta näkökulmasta eli oikeudellisen aseman tarkastelusta huomio kiinnittyy TENK-asetuksen (1347/1991) 5 §:ään: ”Neuvottelukunnasta on muutoin voimassa, mitä valtion komiteoista määrätään.” Näin on siksi, että vaikka TENK-asetusta 1990-luvun alussa annettaessa neuvottelukunnat oli tuoreesti rajattu komiteakäsittelyn ulkopuolelle (valtionneuvoston päätös komiteoista 218/1988, 1.1 §), mikä poikkesi aiemmasta rajauksesta (valtionneuvoston päätös komiteoista 606/1974, ks. myös Tuori 1983, s. 79), oli tämän tyyppisiä viranomaisia koskeva perussääntely kuitenkin edelleen keskitetty valtionneuvoston vuoden 1988 komiteapäätökseen. Sen 1 §:n 2 momentin mukaan muun muassa juuri neuvottelukuntiin – ellei lailla tai asetuksella toisin säädetty – sovellettiin soveltuvin osin päätöksessä mainittuja määräyksiä. Nytemmin linkkisääntöksen merkitys on kumoutunut, koska komitealaitoksen lakkauttamisen yhteydessä mainittu päätöskin kumottiin (valtionneuvoston asetus komiteoista annetun valtionneuvoston päätöksen kumoamisesta 1040/2002). Näinpä organisatorisesta sääntelystä TENK:aa koskee nykyään vain TENK-asetus ilman asetuksen 5 §:ssä tarkoitettua täydentävää sääntelyä.

Tämän artikkelin tiedonintressin kannalta merkityksellistä on kuitenkin huomata, että neuvottelukunnat mainitaan julkisuuslain 4 §:n 1 momentin 8 kohdassa (638/2021) yhtenä viranomaistyyppinä. Vaikka hallintolaisissa tai sen esitöissä ei nimenomaisesti mainita neuvottelukuntia, viittaa sovellettavaksi tulemiseen niin esitöiden lausuma, jonka mukaan ”hallintolain viranomaiskäsite ehdotetaan säädettäväksi vastaamaan keskeisiltä osiltaan julkisuuslaissa tarkoitettua viranomaisen käsitettä” (HE 72/2002 vp, 50/II), kuin se, mitä oikeuskirjallisuudessa on esitetty (Niemi ym., 2010, s. 107, Mäenpää, 2018, III.4.3.5). Myös tiedonhallintalaki (906/2016) tulee sovellettavaksi lain 2 §:n 1 momentin 1 kohdassa olevan julkisuuslain (926/1999) viranomaismäärittelyänsä sidotun määrittelysääntönsä ja 3 §:n 1 momentin soveltamisaläsääntönsä vuoksi.

HTK-ohjeen kuvaus loukkausepäilyjen käsittelystä

Tosiasiallisesti TENK:n merkittävimmäksi tehtäväksi on muodostunut HTK-ohjeen antaminen sekä HTK-loukkauksien käsittelyyn osallistuminen. Näitä mahdollisia HTK-loukkauksia varten HTK-ohjeessa on esitetty edellä (kuvio 1, ks. s. 15) mainittu HTK-prosessi. Pelkistettynä kyse on hallinnollisesta menettelystä, jossa joku taho (epäilyn esittäjä) laittaa HTK-ohjeeseen sitoutuneessa organisaatiossa vireille epäilynsä hyvän tieteellisen käytännön loukkaamisesta. Ohjeen mukaan loukkausepäilyjen tutkinta-

TOSIASIALLISESTI TENK:N
MERKITTÄVIMMÄKSI TEHTÄVÄKSI ON MUODOSTUNUT
HTK-OHJEEN ANTAMINEN
SEKÄ HTK-LOUKKAUKS-
SIEN KÄSITTELYYN
OSALLISTUMINEN.

prosessi on kolmiportainen ja sisältää kirjallisen ilmoituksen, esiselvityksen sekä varsinaisen tutkinnan. Prosessikuvauksen mukaan ”prosessijohtona” toimiva organisaation johtaja, esimerkiksi yliopiston rehtori – tai kansleri, mikäli yliopisto on niin päättänyt –, ammattikorkeakoulun rehtori tai tutkimuslaitoksen ylin johto, päättää ilmoituksen perusteella siitä, tuleeko asiassa käynnistää esiselvitys. Esiselvitys voidaan kuitenkin jättää käynnistämättä, mikäli epäily ei kuulu HTK-ohjeen soveltamisalaan, vaan kyse on muun tyyppisestä ongelmasta, kuten vaikkapa tieteellisestä näkemyserosta tai koulukuntakiistasta. Lisäksi jos epäilyllä ei ole tiedollista pohjaa tai epäily perustuu vain ilkivaltaan, ei esiselvitystä aloiteta. (TENK, 2023, s. 22.) Myös tilanne, jossa esiselvitys aloitetaan tai se on tekeillä toisessa organisaatiossa sekä muu perusteltu syy, voivat mahdollistaa sen, ettei esiselvitystä käynnistetä (TENK, 2023, s. 23).

Mahdollisessa esiselvityksessä kuullaan epäilyn esittäjää, epäilyä sekä tarvittaessa myös muita asiantuntijoita ja muita henkilöitä sen selvittämiseksi, onko loukkausepäilylle aihetta ja perusteita (TENK, 2023, s. 23). Esiselvityksen perusteella johto päättää, onko kyseessä HTK-loukkaus vai ei. Jos kyse on loukkauksesta, erityistä syytä varsinaiseen tutkintaan ei ole. Sen sijaan, jos HTK-loukkausta ei voida sulkea pois ja tilanne jää epäselväksi tai on syntynyt epäily ilmoitettua laajemmasta HTK-loukkauksesta, on suoritettava varsinainen tutkinta. (TENK, 2023, s. 25).

Varsinaisen tutkinnan perusteella johtaja sitten toteaa HTK-loukkauksen tai, ettei sellaista ole tapahtunut (TENK, 2023, s. 27–28).

HTK-prosessin eri vaiheissa tehdyt päätökset, lukuun ottamatta esiselvityksen jälkeen varsinaisen tutkinnan aloittamista koskevaa päätöstä, on mahdollista saattaa TENK:n käsiteltäväksi. Kyse ei kuitenkaan ole varsinaisesta muutoksenhausta, vaan niin epäilyn esittäjällä kuin epäillyllä on mahdollisuus pyytää TENK:n lausuntoa silloin, jos esiselvitystä ei suoriteta (TENK, 2023, s. 23), jos käsittely lopetetaan esiselvityksen jälkeen (TENK, 2023, s. 25) tai kun organisaation johtaja on tehnyt varsinaisen tutkinnan jälkeen päätöksensä (TENK, 2023, s. 28). Ohjeen mukaan lausuntoa voidaan pyytää 30 vuorokauden kuluessa päätöksistä. Lausunnossaan TENK ottaa kantaa erityisesti siihen, onko HTK-prosessissa noudatettu HTK-ohjetta eli onko ilmoituksen käsittely tapahtunut asianmukaisesti. Lausuntoa on mahdollista pyytää myös siitä, onko hyvää tieteellistä käytäntöä loukattu (TENK, 2023, s. 28).

Lopuksi

Tässä artikkelissa olen keskittynyt selvittämään sitä, miten uudessa HTK-ohjeessa määritellään hyvä tieteellinen käytäntö sekä millainen on sen loukkauksia koskeva menettely siten kuin se esitetään TENK:n antamassa HTK-ohjeessa. Näiden ohella olen käsitellyt myös sitoutumista ohjeeseen sekä TENK:n oikeudellista asemaa. Tämän pohjustuksen jatkona tärkeää on lisäksi tarkastella ja ottaa kantaa siihen, miten hallinnon yleislainsäädäntö tulee huomioida käsiteltäessä HTK-loukkauksia, erityisesti yliopistoissa. Tämä artikkeli onkin toiminut pitkälti pohjustuksena tematiikkaan liittyvien kysymysten tarkastelulle hallinto-oikeudellisesta näkökulmasta, joihin tulen lähitulevaisuudessa palaamaan erillisen artikkelin muodossa. ■

Lähteet

- ARAJÄRVI, M., SKRIFVARS, M., MANNERKOSKI, A. & LJUNGMAN, J. (2023). *Selvitys Tieteellisten seurain valtuuskunnan (TSV) ja neuvottelukuntien (TENK, TJNK) juridisesta asemasta ja kehitystoiminnasta* (Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2023:8). Opetus- ja kulttuuriministeriö. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-919-6>
- ASETUS TUTKIMUSEETTISESTÄ NEUVOTTELUKUNNASTA 1347/1991. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1991/19911347>
- EUROOPAN PARLAMENTIN JA NEUVOSTON ASETUS (EU) 2016/679. Asetus (EU) 2016/679 luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta.
- HALLINTOLAKI 434/2003. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030434>
- HE 1/1998. Hallituksen esitys Eduskunnalle 1/1998 vp uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi. https://www.eduskunta.fi/fi/vaski/hallituksenesitys/documents/he_1+1998.pdf
- HE 72/2002. Hallituksen esitys Eduskunnalle 72/2002 vp hallintolaiksi ja laiksi hallintolainkäyttölain muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_72+2002.pdf
- HE 7/2009. Hallituksen esitys Eduskunnalle 7/2009 vp yliopistolaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_7+2009.pdf
- HELIN, M. (2016). Oikeustiede ja tutkimusetiikka. *Lakimies*, 2015(6), 787–810.
- KIELLILAKI 423/2003. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030423>
- KUOPPAMÄKI, P. (2019). Suomen Akatemian kriteerit oikeustieteellisen tutkimuksen tukemiseen. *Lakimies*, 2019(6), 806–811.
- LAKIDIGITAALISTEN PALVELUJEN TARJOAMISESTA 306/2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2019/20190306>
- LAKI JULKISEN HALLINNON TIEDONHALLINNASTA 906/2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2019/20190906>
- LAKI OIKEUDENKÄYNNISTÄ HALLINTOASIOISSA 808/2019. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2019/20190808>
- LAKISÄÄDETTYJEN MÄÄRÄAIKAINLASKEMISESTA 150/1930. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1930/19300150>
- LAKI SÄHKÖISESTÄ ASIOINNISTA VIRANOMAISTOIMINNASSA 13/2013. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030013>
- LAKI VIRANOMAISTEN TOIMINNAN JULKISUUDESTA 612/1999. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621>

- LÖPPÖNEN, P. & VUORIO, E. (2013). Tutkimusetiikka Suomessa 1980-luvulta tähän päivään. *Tieteessä tapahtuu*, 31(1), 3–10.
- MUUKKONEN, M. (2021). Tehtävä- ja toimivallanjaosta yleisvaarallisen tartuntataudin torjunnassa. *Defensor Legis*, 2021(2), 238–257.
- MÄENPÄÄ, O. (2009). *Yliopistolaki*. Talentum.
- MÄENPÄÄ, O. (2018). *Hallinto-oikeus*. Alma Talent.
- NIEMINEN, L. (2022). Oikeustieteellisen tutkimuksen tutkimuseettinen ymmärrys ja sen mahdolliset ongelmakohdat. *Lakimies*, 2020(7–8), 1383–1409.
- NIEMIVUO, M., KERAUVUORI-RUSANEN, M. & KUUSIKKO, K. (2010). *Hallintolaki*. Alma Talent.
- OIKEUSMINISTERIÖ. (29.9.2022.) *Lainkirjoittajan opas. Kansallisten säädösten valmistelua koskevat ohjeet*. <http://lainkirjoittaja.finlex.fi/>
- PEVL 6/2003. Perustuslakivaliokunnan lausunto 6/2003 vp koskien hallituksen esitystä Eduskunnalle 30/2003 vp laiksi tartuntatautilain muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/pevl_6+2003.pdf
- PEVL 2/2004. Perustuslakivaliokunnan lausunto 2/2004 vp koskien hallituksen esitystä Eduskunnalle 161/2003 vp laiksi vakuutusyhtiölain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi (solvenssi I). https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/pevl_2+2004.pdf
- PEVL 4/2004. Perustuslakivaliokunnan lausunto 4/2004 vp koskien hallituksen esitystä Eduskunnalle 28/2003 vp ulkomaalaislaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi sekä hallituksen esitystä Eduskunnalle 151/2003 vp ulkomaalaislaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi annetun hallituksen esityksen (HE 28/2003 vp) täydentämisestä. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/pevl_4+2004.pdf
- PEVL 17/2004. Perustuslakivaliokunnan lausunto 17/2004 vp koskien hallituksen esitystä Eduskunnalle 69/2004 vp laiksi rahoitus- ja vakuutusryhmittymien valvonnasta ja laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/pevl_17+2004.pdf
- PEVL 20/2004. Perustuslakivaliokunnan lausunto 20/2004 vp koskien hallituksen esitystä Eduskunnalle 77/2004 vp laeiksi kansanterveyslain ja erikoissairaanhoidolain sekä eräiden muiden lakien muuttamisesta. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/pevl_20+2004.pdf
- PEVL 30/2005. Perustuslakivaliokunnan lausunto 30/2005 vp koskien hallituksen esitystä Eduskunnalle 45/2005 vp työntekijän eläkelaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Documents/pevl_30+2005.pdf
- SAAMEN KIELILAKI 1086/2003. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20031086>
- SIPILÄ, J. & KOIVULA, T. (2014). *Kuinka strategiaa tutkitaan* (2. uudistettu painos). Maanpuolustuskorkeakoulu. https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/104781/kuinka_strategiaa_tutkitaan_2painos_netti.pdf?sequence=2&isAllowed=y
- SUOMEN PERUSTUSLAKI 1991/731. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- TIETOSUOJALAKI 1050/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20181050>
- TUORI, K. (1983). Valtionhallinnon sivuelinorganisaatiosta 2. Julkisoikeudellinen tutkimus komiteatyypisten elinten asemasta Suomen valtio-organisaatiossa. 2. nide, Positiivisoikeudelliset tarkastelut [väitöskirja, Helsingin yliopisto]. Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- TUTKIMUSEETTINEN NEUVOTTELUKUNTA. (2012). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittelyminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012*. Tutkimuseettinen neuvottelukunta. https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf
- TUTKIMUSEETTINEN NEUVOTTELUKUNTA. (2023). *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittelyminen Suomessa* (Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisu 2/2023). https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK_ohje_2023.pdf
- VALTIONEUVOSTON ASETUS KOMITEOISTA ANNETUN VALTIONEUVOSTONPÄÄTÖSKUMOAMISESTA 1040/2002. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20021040>
- VALTIONEUVOSTON ASETUS KOMITEOISTA ANNETUN VALTIONEUVOSTONPÄÄTÖSKUMOAMISESTA 1040/2002. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20021040>
- VALTIONEUVOSTON PÄÄTÖS KOMITEOISTA 606/1974.
- VALTIONEUVOSTON PÄÄTÖS KOMITEOISTA 218/1988. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1988/19880218>
- YLIOPISTOLAKI 558/2009. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2009/20090558>